

1. Ювілейні святкування 150-річчя з дня народження Митрополита Української греко-католицької церкви слуги Божого Андрея Шептицького відзначатимуть 29.07.2015 року, 70-річчя з дня смерті – 01.11.2014 року. Митрополит Андрей Шептицький у 1884–1887 рр. навчався на теологічному та юридичному факультетах Вроцлавського й Краківського університетів, а протягом 1888–1890 рр. на юридичному факультеті в Мюнхені та філософському – у Відні. 19.05.1888 року отримав титул доктора права Ягеллонського університету в Кракові. В: Див. Митрополит Андрей Шептицький : Життя і діяльність : документи і матеріали : 1899–1944. Т. I : Церква і церковна єдність. – Л. : Свічадо, 1995. – С. 25.

В статье с позиции морали и права проанализированы социальные концепции митрополита Андрея Шептицкого, которые актуальны сегодня для церкви и общества.

Ключевые слова: духовность, любовь, милосердие, право, справедливость, служба.

The article from the standpoint of morality and law are analyzed social concept Andrey Sheptytsky that are relevant today for the Church and society.

Keywords: spirituality, love, mercy, law, justice, service.

УДК 37.097

ББК 87.212

Алла Богуш

ДУХОВНІСТЬ У ПЕДАГОГІЧНОМУ ВИМІРІ

У статті презентовано сутність і характеристику понять “духовність”, “моральність”, “цінності”, “духовний розвиток”. Висвітлено погляди вчених різних галузей науки на досліджуваний феномен, подано структуру поняття “духовний розвиток дитини” та вплив на нього мистецтва.

Ключові слова: духовність, моральність, цінності, духовне виховання, духовний розвиток, діти дошкільного віку, мистецтво.

У період економічного розвитку під впливом багатьох негативних соціально-економічних чинників у нашій країні активізувалися кризові явища, які торкнулись і духовної сфери. Духовна криза негативно відбилася на ціннісних орієнтаціях молоді, призвела до нівелювання таких духовних цінностей, як доброта, співчуття, справедливість тощо і процвітання зла й негативу.

Реформування й модернізація освіти в Україні на зламі століть спричинили руйнування старих ціннісних орієнтирів виховання і пошук нових. Це насамперед відобразилося на пошуку мети навчання й виховання майбутніх громадян країни. Від “радпедівського шаблону – універсалія” – комуністичного виховання”, “всєбічного і гармонійного розвитку особистості” – до перших обережних поступів духовності. Зауважимо, що вже сьогодні в усіх державних освітянських документах від дошкілля до вищої школи в Україні передбачено кінцевою метою виховання духовності, розвиток духовних цінностей і формування свідомої особистості. Натомість наразі ще не визначено однозначно сутність понять “духовність”, “духовний розвиток”, “духовне виховання”. Подекуди в педагогічній практиці “духовність” ототожнюють із “моральністю”, а духовний розвиток і духовне виховання з моральним. Однак це зовсім різні поняття за своєю сутністю, хоча й мають спільне підґрунтя, спільні універсальні загальнолюдські цінності, як-от: Істина, Краса, Добро, Свобода, Любов, Людяність, Совість.

Спробуємо визначити їхні спільні риси та специфіку кожного з означених понять.

Мораль – це система поглядів і уявлень, норм і оцінок, що регулюють поведінку людей, це безпосередня людська поведінка (мотиви вчинків, результати діяльності, почуття, судження в людських стосунках). Це сфера суб’єктивних уявлень людини про Добро і Зло.

Моральність – практичний бік моралі, що втілюється в поведінці людей. Це здатність творити Добро не за зовнішнім примусом, а завдяки внутрішній свідомості та добровільності.

Моральність має такі чинники: моральні почуття, сенсожиттєві орієнтації (ідеали, традиції, норми, категорії, принципи, заповіді, канони, кодекси), моральні переконання, моральні стосунки (моральна діяльність і моральна поведінка).

Отже, формування духовності на основі християнських моральних цінностей передбачає вироблення моральних вимог, що відкладаються в моральній свідомості людини й суспільства у вигляді норм, принципів, ідеалів, понять, чеснот і т. ін.

Практика народного виховання передбачає формування в кожній людині моральних оцінок із позицій добра, справедливості, що впливає з народного поняття моралі: моральний той, хто добросовісний, цнотливий, шляхетний, доброчесний, праведний, людяний, доброзичливий. Дитина не народжується моральною чи аморальною, вона поступово стає такою залежно від того, у якому середовищі, у яких умовах вона живе, яке отримує виховання.

На превеликий жаль, значна частина сучасних сімей далека від традиційної національної родини з її сімейними традиціями, нормами поведінки й співжиття, з її народною етикою, мораллю, правосвідомістю. Сьогодні ми наголошуємо на необхідності морально-духовного виховання наших дітей на національних традиціях, прищеплення в майбутніх громадян України ідеалів Добра і Краси, Гідності і Милосердя, Справедливості, Співчуття і Ненасильства, що є підґрунтям зростання духовності особистості та її ціннісних пріоритетів.

Які ж морально-духовні цінності потрібно виховувати в дітей?

З усього розмаїття словникових і авторських визначень категорії “цінність” вважаємо за необхідне виокремити такі: цінність – за словами О.В.Сухомлинської, утворення, в основі яких знаходиться почуття людей, спрямовані на ідеал, ідеальне, те, до чого людина прагне. Цінності означають позитивну або негативну значущість будь-якого об’єкта, нормативний, оцінний бік явищ.

Цінності – це будь-який предмет чи об’єкт, що має життєво важливе значення для суб’єкта, групи, колективу, вікового прошарку, етносу. А ціннісні пріоритети – це позитивна значущість об’єктів довкілля для людини, що визначається не їх властивостями самими по собі, а їх залученням у сферу людської життєдіяльності, інтересів і потреб, взаємовідносин у соціумі.

До моральних цінностей належать нормативні уявлення про Добро і Зло, справедливість, чесність, ввічливість, чуйність, людські ідеали, норми, принципи життєдіяльності.

Не можна не відзначити, що саме в період раннього та дошкільного дитинства дитяча душа надзвичайно ніжна, чутлива, тендітна, слабка. Подекуди, на перший погляд, незначні події залишають у дитячій душі глибокий слід на все життя. І тільки через значний проміжок часу, коли із зернини, що потрапила в душу дитини в ранньому дитинстві, дозріли плоди, ми, дорослі, починаємо пригадувати, де знаходяться корені того негативного зілля, з яким ми зустрілися в поведінці підлітка, юнака чи навіть дорослої людини.

Відтак саме цей дитячий вік ми, дорослі, повинні зрозуміти, стати на якийсь час дитиною, наблизитися до її образу життя, щоб потім виховувати й навчати з усією мудрістю дорослого, прищеплювати їй морально-духовні цінності.

Стрижнем поняття “духовність”, його коренем є термін “дух”, який по-різному тлумачиться в літературі. Так, філософи й психологи визначають “духовність” як внутрішні психічні процеси людини, психічні здібності, мислення, свідомість як особливу властивість високоорганізованої матерії, її вищий продукт. Ідеалістична філософія і релігія розглядають дух як нематеріальне начало, що лежить в основі всіх речей і явищ, є первинним щодо матерії, тобто Абсолютом, Абсолютний “дух”. За радянських часів “дух” розуміли як моральну силу людини й колективу, тобто ототожнювали з моральні-

стю людини. Відповідно до цього по-різному визначають і поняття “духовність” і спорідненні до нього духовний розвиток, духовне виховання та духовні цінності.

Філософи розглядають “духовність” із двох позицій: ототожнюють “духовність” із духовною культурою, як поведінковий аспект, тобто поведінку людини в соціумі, яку вона буде засвоювати упродовж свого життя, через освоєння духовного змісту культури – це і буде її другим духовним народженням. З іншого боку, розглядають духовність як внутрішню якість особистості, одним із чинників свідомої людини, як її духовні цінності [3].

Таким чином, духовність із позиції філософів, є ціннісним виміром буття внутрішнього та зовнішнього в їх єдності, у співвіднесенні з Вічністю, з вічним Абсолютом, а не з повсякденністю, з устремлінням до Істини, Добра, Краси, із творчістю й свободою.

Інша позиція у трактуванні духовності у психологів, які вважають, що вона не є інтелектуальність, не є ідеалізм, не чиста мораль, не релігійність і не емоційність. Водночас усе це в сукупності становить Велику цінність, підготовку до самодисципліни, саморозвитку й очищення себе від усякого зла [6].

Духовність психологи розуміють як творчу здатність особистості до самореалізації та самовдосконалення, що зумовлюється такими особливостями когнітивно-інтелектуальної, чуттєво-емоційної та вольової сфер, які є необхідними для успішного формування та реалізації потреби в цілеспрямованому пізнанні й ствердженні в її життєдіяльності істини, загальнолюдських етичних та естетичних цінностей, усвідомленні єдності себе і Всесвіту. На думку психологів, духовність є інтегрованою якістю особистості, ієрархією метамотивів і потреб, виходячи з яких особистість оцінює себе, інших, довкілля, а найсуттєвішими для духовного розвитку особистості є такі потреби: самоповага, пізнання світу, себе, сенс життя, сприймання й створення краси, здійснення добра та справедливості, досягнення психічної досконалості [2].

Дещо інше розуміння духовності педагогами. Під духовно вихованою людиною В.О.Сухомлинський розумів високоморальну, гуманістично спрямовану, фізично досконалу й естетично розвинену особистість, віддану своєму народу, своїй Батьківщині, яка не є байдужою до горя й біди інших людей, яка співчуває іншому і в разі потреби надає дієву допомогу.

Отже, з педагогічного погляду, духовність – це певний тип ставлення людини до природи, суспільства, інших людей, до самої себе; індивідуальна вираженість людини в системі її мотивів життєдіяльності; потреба в пізнанні світу, себе, смислу й призначення свого життя, потреби діяти для інших [1].

Духовність – це необхідне внутрішнє підґрунтя для свободи особистості, творчості, відповідальності, для її гармонійного розвитку як справжнього суб’єкта власної життєдіяльності.

Духовність – це здатність до самотворення й творення культури. Це вищий рівень розвитку особистості, на якому регулятором її життєдіяльності є вищі людські цінності: Свобода, Добро, Істина, Краса, Справедливість, Людяність, які й спонукають її до творення культурних надбань.

Заслугує на увагу й думка про те, що духовність належить до найбільш загадкових характеристик людини та її життя. Відтак її не можна визначити за допомогою “звичайної логічної дефініції – через рід і видові ознаки”, можна означити лише їх певні контури, а саме: “здатність і потреба орієнтуватися на вищі, універсальні цінності Істини, Добра, Краси в єдності”. У такому розумінні духовність являє собою ідеал, до якого прагне людина та людство у власному духовному самовдосконаленні [2].

Духовність, як і всіляке інше поняття, поліаспектна у своїй змістовій характеристиці. Це не якась особистісна якість чи риса характеру, а своєрідний інтелектуально-чуттєвий, емоційний стан особистості, що протікає на позитивному тлі поведінки й діяльності людини та характеризує її як цілісну особу. Духовність, як і щастя, є тоді,

коли людина сама відчуває її наявність у своєму власному “Я” та й всі оточуючі, хто спілкується з таким психофізичним “Я”, відчувають, що це справді людина високої духовності в усіх проявах її життєдіяльності і життєтворчості [2].

Саме духовність людини, як ціннісний зміст і спрямованість її життя, її духовний досвід, надає визначеності й спрямованості всім її психічним процесам – почуттям та емоціям, волі, уяві, мисленню, мовленню. Отже, людина, з педагогічних позицій, є духовною істотою, якщо її цікавлять цінності життя, якщо вона здатна розрізняти (на жаль, і чинити) добро і зло, створювати світ цінностей та орієнтуватися на них. Розуміння людини як духовної істоти означає визнання за нею права на духовний саморозвиток, самостворення, самореалізацію, самодіяльність, і сприймання її як справжнього суб’єкта власної життєдіяльності, яка відповідає за свої дії та вчинки.

Уявлення про людину як духовну істоту, яке усталилось у сучасній освіті, спонукало педагогів поміняти стратегію навчально-виховної роботи з дітьми: з акценту на розвиток розумових здібностей і навичок, на нову парадигму, яка висуває на перший план духовний розвиток дитини, безумовно, не за рахунок розумової сфери, а в єдності з нею. Духовність – це насамперед творча спрямованість особистості, наснага, енергія людини. Тому не можна дати чи прищепити дитині духовність зовні, її можна лише розвинути, створити для цього як у сім’ї, так і в ДНЗ відповідні умови для саморозвитку дитини.

Створити для дитини, для прояву її індивідуальності відповідний освітній простір – “царину свободи і творчості”, “поле тяжіння” (І.В.Степаненко) до гуманістичних цінностей, “поле” любові й довіри до довколишнього світу та інших людей [4].

Отже, духовний розвиток особистості дитини дошкільного віку розуміємо як інтегровану особистісну якість дитини, набуття нею самостійності у своїй життєдіяльності. Це її творча здатність до саморозвитку “самореалізації”, самоорганізації, самовдосконалення й самоствердження, засвоєння дитиною загальнолюдських моральних, духовних, етичних та естетичних цінностей, сприймання краси, здійснення добра, справедливості, усвідомлення себе і Всесвіту.

Педагогам потрібно пам’ятати, що духовність дитини виявляється тільки в її діяльності, в її поведінці.

Визначимо структурні компоненти поняття “духовний розвиток випускника дошкільного закладу”. Серед них:

- ціннісно-орієнтовний компонент;
- знаннево-діяльнісний;
- морально-етичний;
- емоційно-естетичний;
- оцінно-рефлексивний.

Ціннісно-орієнтовний компонент передбачає формування в дітей духовних потреб і духовних ціннісних орієнтацій, прагнення дитини до засвоєння таких загальнолюдських та індивідуальних цінностей, як людяність, добро, краса, справедливість.

Знаннево-діяльнісний компонент визначається такими особливостями дитини, як прагнення її до нових знань, спостережливість, допитливість, самостійність і критичність мислення; цілеспрямованість, самовладання, саморегуляція, свідоме керування своїми почуттями в негативних ситуаціях.

Морально-етичний компонент спрямовує дитину на засвоєння морально-етичних категорій, таких як чесність, справедливість, ввічливість, скромність, дисциплінованість, правдивість, чемність та вміння й звички керуватися ними у своїй поведінці, у духовних вчинках.

Духовний учинок дитини розуміємо як безкорисну дію особистості, спрямовану на підтримку, допомогу, співчуття іншим дітям (людям), турботу про близьких людей, друзів, живих істот, предметів та об’єктів довкілля.

Емоційно-естетичний компонент спрямовує роботу вихователя на розвиток у дітей вищих естетичних почуттів, прагнення дитини до краси, гармонії в довкіллі, досконалості своїх дій в естетичному напрямі, здатності переживати почуття естетичного задоволення. Робота вихователя повинна спрямовуватись на розвиток у дітей емоційної сфери: здатності переживати різноманітні почуття й емоції, виявляти й відчувати почуття совісті, провини, сумніву, любові, надії, довіри; досягнення духовної цілісності та гармонії.

Оцінно-рефлексивний компонент спрямовує дитину на адекватну самооцінку як результатів своєї діяльності, так і власної поведінки.

У науці існує думка, що в основі розвитку духовності – наслідування – як первинний акт духовності, який і є підґрунтям для виникнення морально-етичного й художньо-естетичного ставлення до довкілля й прояву творчого ставлення людини до самої себе. На думку вчених, духовність наявна тоді, коли об'єктом творчості стає сама людина, тобто коли певна особистість творить саму себе шляхом наслідування того, що вона приймає в довкіллі [3]. Із цих позицій надзвичайно важливо створити для дитини сприятливе розвивальне середовище, у якому духовно-моральними чинниками були б споконвічні цінності: Краса, Доброта, Любов, Істина, що втілені в найкращих творах мистецтва (художні картини, скульптура, музика, література тощо), і є найбільш ефективним засобом духовного розвитку дітей дошкільного віку й реалізуються в художньо-естетичній, музичній, образотворчій і художньо-мовленнєвій діяльності.

Мистецтво – це творче відображення дійсності в художніх образах; сфера творчої художньої діяльності. Мистецтво є водночас педагогом, вихователем, творцем людської психології, бо воно впливає на внутрішній світ дитини, виховує здатність орієнтуватись у довкіллі, стимулює сприйнятливість прекрасного, розвиток образного мислення й творчої уяви, збагачує духовне життя дитини [3].

Упродовж багатьох століть людство в різних видах мистецтва віддзеркалювало своє ставлення до довкілля, людини, взаємин між людьми; училося сприймати Красу, Добро, Любов у різних художніх образах і засуджувати зло. Саме через мистецтво передається майбутнім поколінням величезне духовне надбання людства.

Різні види мистецтва, які включені в активну художньо-естетичну чи художньо-мовленнєву діяльність, є визначальними чинниками духовного розвитку дошкільника, що стимулюють духовний потенціал дитини, сприяють засвоєнню духовних цінностей, національної й загальнолюдської культури; спонукають до творчості.

Завдання вихователя у сприйманні творів мистецтва полягає в його вмінні пояснити дітям, що саме митець хотів передати в картині (чи іншому виді мистецтва), навчити дітей розуміти авторський задум, перевтілюватись у героїв художніх творів, емоційно уподібнюватись до змісту художнього замислу, викликати почуття співпереживання, опановуючи “мову мистецтва”, розвивати естетичне бачення світу й одержувати естетичну насолоду від творів мистецтва та краси довкілля, у якому живе дитина.

Отож, нехай стануть для педагогів своєрідною пам'яткою такі слова: розвинену й набуту дитиною духовну культуру потрібно збагачувати, оберігати, як чисту джерельну криницю, для користування якою потрібно спочатку віднайти підземне джерело, відкопати його й постійно стежити, щоб туди не потрапили бруд і сміття, щоб його не засипало землею [2]. Тому можна сказати про дитину зокрема і людину загалом, що духовна лише тоді, коли вона чинить і діє завжди й постійно як духовна істота.

1. Богуш А. Уроки духовності дітям / Богуш А., Сучок В. – Одеса : Друк, 2007.
2. Зайченко І. В. Уроки формування духовності особистості. Реабілітаційна педагогіка на рубежі ХХІ ст. / І. В. Зайченко. – К. : 1998. – Ч. І.
3. Маценко Ж. Духовність: феномен психології та об'єкт виховання / Ж. Маценко. – К. : Освіта України, 2010.
4. Степаненко І. В. Людина як духовна істота: проблема формування нової педагогічної стратегії. Реабілітаційна педагогіка на рубежі ХХІ ст. / І. В. Степаненко. – К., 1998. – Ч. І.

5. Сухомлинська В. О. Концептуальні засади формування духовної особистості на основі християнських цінностей / В. О. Сухомлинська // Шлях освіти. – 2002.
6. Юзвак Ж. М. Духовність: психологічні аспекти / Ж. М. Юзвак // Українська психологія: сучасний потенціал. – К., 1996. – Т. 3.

В статті презентовано сутність і характеристику понять “духовність”, “моральність”, “цінності”, “духовне розвиток”; раскрыто взгляды ученых различных направлений науки на исследуемый феномен; определено структуру понятия “духовное развитие ребенка”, роль искусства в его развитии.

Ключевые понятия: духовность, моральность, ценности, духовное воспитание, духовное развитие, дети дошкольного возраста, искусство.

The article deals with the essence and characteristic of the notions ‘spirituality’, ‘morality’, ‘values’, ‘intellectual development’. The author describes points of view on the researching phenomenon in different ways of science; the structure of the notion ‘child’s intellectual development’ and the importance of the art in child’s intellectual development have been defined.

Keywords: spirituality, morality, values, intellectual development, children of preschool age, art.

УДК 17.023.3:232.9
ББК 87.7

**Наталя Волкова,
Галина Терешкевич (с. Діогена), Тетяна Толокова**
ЦІННІСТЬ ЛЮДСЬКОГО ЖИТТЯ
В КОНТЕКСТІ ХРИСТІЯНСЬКОЇ ЕТИКИ ТА БІОЕТИКИ

У статті розглядаються біологічні, антропологічні й філософські аргументи статусу ембріона людини як особистості, наділеної людською гідністю, яка заслуговує пошани. Це об’єктивна основа, на якій формулюються державні закони про захист людського життя з перших моментів його існування. Розглядаються етико-правові аспекти державного регулювання системи охорони здоров’я в Україні на засадах біоетики і християнської етики стосовно збереження людського життя й пошани гідності людини на всіх етапах її розвитку.

Ключові слова: цінність людського життя, християнська етика, біоетика, ембріон людини, людська особа, людська гідність, право на життя, державне регулювання системи охорони здоров’я на засадах біоетики та християнської етики.

“Ти створив моє нутро,
Ти мене виткав в утробі матері моєї.
Хвалю Тебе, що сотворив мене так дивно;
Діла Твої предивні, Ти душу мою знаєш вельми добре.
Кості мої не були сховані від Тебе,
коли постав я таємничо”.
Псалом 139, 13–15

Моральні критерії біомедичного втручання в людське життя знаходяться в самій людині як особистості. Людина є цінністю об’єктивною, надприродною й недоторканою й водночас критерієм, мірою та оцінкою біоетичних проблем. Від відповіді на питання “Хто є людина?” буде залежати ідентичність біоетики.

Особливо важливе це питання сьогодні, в період кризи моральних цінностей, коли стало звичним знецінення й масове знищення людського життя (аборт, контрацепція, стерилізація, штучне запліднення, генетичні маніпуляції, можливість клонування людини, використання людських ембріонів тощо).

1. Сухомлинська В. О. Концептуальні засади формування духовної особистості на основі християнських цінностей / В. О. Сухомлинська // Шлях освіти. – 2002.
2. Юзвак Ж. М. Духовність: психологічні аспекти / Ж. М. Юзвак // Українська психологія: сучасний потенціал. – К., 1996. – Т. 3.

В статті презентовано сутність і характеристику понять “духовність”, “моральність”, “цінності”, “духовне розвиток”; раскрыто взгляды ученых различных направлений науки на исследуемый феномен; определено структуру понятия “духовное развитие ребенка”, роль искусства в его развитии.

Ключевые понятия: духовность, моральность, ценности, духовное воспитание, духовное развитие, дети дошкольного возраста, искусство.

The article deals with the essence and characteristic of the notions ‘spirituality’, ‘morality’, ‘values’, ‘intellectual development’. The author describes points of view on the researching phenomenon in different ways of science; the structure of the notion ‘child’s intellectual development’ and the importance of the art in child’s intellectual development have been defined.

Keywords: spirituality, morality, values, intellectual development, children of preschool age, art.

УДК 17.023.3:232.9
ББК 87.7

**Наталя Волкова,
Галина Терешкевич (с. Діогена), Тетяна Толокова**
**ЦІННІСТЬ ЛЮДСЬКОГО ЖИТТЯ
В КОНТЕКСТІ ХРИСТІАНСЬКОЇ ЕТИКИ ТА БІОЕТИКИ**

У статті розглядаються біологічні, антропологічні й філософські аргументи статусу ембріона людини як особистості, наділеної людською гідністю, яка заслуговує пошани. Це об’єктивна основа, на якій формулюються державні закони про захист людського життя з перших моментів його існування. Розглядаються етико-правові аспекти державного регулювання системи охорони здоров’я в Україні на засадах біоетики і християнської етики стосовно збереження людського життя й пошани гідності людини на всіх етапах її розвитку.

Ключові слова: цінність людського життя, християнська етика, біоетика, ембріон людини, людська особа, людська гідність, право на життя, державне регулювання системи охорони здоров’я на засадах біоетики та християнської етики.

“Ти створив моє нутро,
Ти мене виткав в утробі матері моєї.
Хвалю Тебе, що сотворив мене так дивно;
Діла Твої предивні, Ти душу мою знаєш вельми добре.
Кості мої не були сховані від Тебе,
коли постав я таємничо”.
Псалом 139, 13–15

Моральні критерії біомедичного втручання в людське життя знаходяться в самій людині як особистості. Людина є цінністю об’єктивною, надприродною й недоторканою й водночас критерієм, мірою та оцінкою біоетичних проблем. Від відповіді на питання “Хто є людина?” буде залежати ідентичність біоетики.

Особливо важливе це питання сьогодні, в період кризи моральних цінностей, коли стало звичним знецінення й масове знищення людського життя (аборт, контрацепція, стерилізація, штучне запліднення, генетичні маніпуляції, можливість клонування людини, використання людських ембріонів тощо).